CHO‘LPON ASARLARIDA XX ASR MUAMMOLARINING AKS ETTIRILISHI (QOR QO‘YNIDA LOLA) HIKOYASI MISOLIDA

Asadova Rayxon Izatulla qizi
Namangan davlat texnika universiteti
1-bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada Abdulhamid Cho‘lponning “Qor qo‘ynida lola” hikoyasida XX asr boshlaridagi Turkiston ijtimoiy-ma’naviy hayotiga xos muammolarning badiiy ifodasi tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi asarda aks etgan ayol erksizligi, jaholat, ma’rifatsizlik, ijtimoiy tengsizlik, iqtisodiy qaramlik, diniy mutaassiblik va shaxs erkinligining cheklanishi kabi muammolarning badiiy talqinini aniqlashdan iborat. Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy, matniy-tahliliy, obrazlar tahlili, ijtimoiy-psixologik va poetik tahlil metodlaridan foydalanildi. Tahlil natijasida hikoyada bir qarashda maishiy voqea sifatida ko‘ringan syujet zamirida butun bir davrning ijtimoiy va ma’naviy muammolari mujassamligi aniqlandi. Ayniqsa, Sharofatxon taqdiri orqali ayolning jamiyatdagi huquqsizligi, o‘z hayoti ustidan mustaqil qaror qabul qila olmasligi, jaholat va ijtimoiy muhitning inson taqdiriga ta’siri ochib beriladi. Asar nomidagi “qor” va “lola” obrazlari esa zulmat va uyg‘onish, erksizlik va ozodlik, eski va yangi dunyo o‘rtasidagi ramziy ziddiyatni ifodalaydi. Tadqiqot Cho‘lponning mazkur hikoyasi uning milliy uyg‘onish, inson erki va ma’rifatparvarlik g‘oyalari bilan uzviy bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Abdulhamid Cho‘lpon, “Qor qo‘ynida lola”, XX asr, Turkiston, jadid adabiyoti, ayol erksizligi, jaholat, ma’rifat, diniy mutaassiblik, ijtimoiy tengsizlik, milliy uyg‘onish, Sharofatxon, ramz, poetika.

Abstract. This article examines the artistic representation of the major social, cultural and moral problems of the early twentieth-century Turkestan in Abdulhamid Cholpon’s short story “Lola in the Snow” (“Qor qo‘ynida lola”). The study aims to identify the literary interpretation of women’s lack of freedom, ignorance, lack of education, social inequality, economic dependence, religious fanaticism and restrictions on individual freedom reflected in the story. Historical-comparative, textual, socio-psychological, character-oriented and poetic methods of analysis are employed. The analysis demonstrates that behind the apparently domestic plot of the story lies a broader representation of the social and spiritual crisis of the period. In particular, the fate of Sharofatkhan reveals the restricted position of women, their inability to determine their own lives and the impact of ignorance and social environment on individual destiny. The symbolic opposition between “snow” and “tulip” in the title represents the conflict between darkness and awakening, oppression and freedom, and the old and the new social order. The research confirms that the story is closely connected with Cholpon’s ideas of national awakening, human freedom and enlightenment.

Keywords: Abdulhamid Cholpon, “Lola in the Snow”, twentieth century, Turkestan, Jadid literature, women’s freedom, ignorance, enlightenment, religious fanaticism, social inequality, national awakening, Sharofatkhan, symbolism, poetics.

Аннотация. В статье рассматривается художественное отражение основных социальных, культурных и духовных проблем Туркестана начала XX века в рассказе Абдулхамида Чулпана «Лола в снегу» («Qor qo‘ynida lola»). Цель исследования заключается в выявлении художественной интерпретации таких проблем, как бесправие женщины, невежество, отсутствие просвещения, социальное неравенство, экономическая зависимость, религиозный фанатизм и

© 2026 International Journal of Literature and Language Studies. All Rights Reserved.

ограничение личной свободы. В процессе исследования использованы историко-сравнительный, текстуальный, социально-психологический и поэтический методы анализа. Результаты исследования показывают, что за внешне бытовым сюжетом произведения скрывается глубокая картина социального и духовного кризиса общества начала XX века. Судьба Шарофатхон раскрывает бесправное положение женщины, невозможность самостоятельно определять свою судьбу и влияние общественной среды на личность.

Противопоставление образов «снега» и «тюльпана» в названии произведения приобретает символическое значение и выражает конфликт между тьмой и пробуждением, несвободой и свободой, старым и новым миром. Исследование подтверждает связь рассказа с идеями национального пробуждения, просвещения и человеческой свободы в творчестве Чулпана.

Ключевые слова: Абдулхамид Чулпан, «Лола в снегу», XX век, Туркестан, джадидская литература, бесправие женщин, невежество, просвещение, религиозный фанатизм, социальное неравенство, национальное пробуждение, Шарофатхон, символика, поэтика.

XX asr boshlaridagi o‘zbek adabiyoti tarixida Abdulhamid Cho‘lpon ijodi milliy tafakkur, ma’rifatparvarlik va inson erkinligi g‘oyalarining badiiy ifodasi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Adib yashagan davr Turkiston ijtimoiy hayotida murakkab va ziddiyatli jarayonlar kechayotgan, bir tomondan, mustamlakachilik siyosati va ijtimoiy tengsizlik kuchayib borayotgan, ikkinchi tomondan esa jadidchilik harakati ta’sirida milliy o‘zlikni anglash, ma’rifatga intilish va jamiyatni yangilash g‘oyalari shakllanayotgan davr edi. Ana shunday tarixiy sharoit Cho‘lpon ijodining asosiy mazmunini belgilab berdi. Uning she’r, hikoya, roman va dramalarida inson taqdiri orqali jamiyatning ma’naviy holati, millatning uyg‘onish ehtiyoji, ayollarning ijtimoiy mavqei, jaholat va ma’rifat o‘rtasidagi ziddiyatlar yoritildi. “Qor qo‘ynida lola” hikoyasi ham ana shu ijtimoiy-ma’naviy muammolarni badiiy jihatdan chuqur aks ettirgan asarlardan biridir.

Asar dastlab oddiy hayotiy voqeani tasvirlayotgandek ko‘rinadi. Qizlarning o‘yini, ularning o‘zaro munosabatlari, oilaviy hayotga oid lavhalar va kundalik turmush manzaralari hikoyaning tashqi syujetini tashkil etadi. Biroq Cho‘lponning badiiy mahorati shundaki, u kichik bir maishiy voqea orqali katta ijtimoiy muammoni ko‘rsatishga erishadi. Asarda tasvirlangan Sharofatxon taqdiri birgina shaxsning fojeasi sifatida emas, balki o‘sha davrda ayolning jamiyatdagi o‘rni va huquqiy-ma’naviy holatini aks ettiruvchi badiiy vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli hikoyani XX asr boshlaridagi Turkiston jamiyatining kichik, ammo mazmunan keng badiiy modeli sifatida baholash mumkin.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi “Qor qo‘ynida lola” hikoyasida XX asr boshlaridagi ijtimoiy va ma’naviy muammolarning qanday badiiy ifodalanganini aniqlash, asardagi obrazlar va poetik vositalarning ushbu muammolarni ochib berishdagi vazifasini ko‘rsatish hamda hikoyaning Cho‘lpon ijodidagi umumiy g‘oyaviy yo‘nalish bilan aloqasini ochishdan iborat. Ushbu maqsadni amalga oshirish uchun hikoyadagi ayol erksizligi, jaholat va ma’rifatsizlik, ijtimoiy tengsizlik, iqtisodiy qaramlik, diniy mutaassiblik va shaxs erkinligining cheklanishi kabi muammolar izchil tahlil qilindi. Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy, matniy, ijtimoiy-psixologik va poetik tahlil metodlaridan foydalanildi. Shuningdek, hikoyada aks etgan ayol taqdiri Cho‘lponning “Kecha va kunduz” romanidagi Zebi obrazi bilan g‘oyaviy jihatdan qiyoslandi.

“Qor qo‘ynida lola”ning muhim jihatlaridan biri shundaki, asarda ijtimoiy muammolar bevosita muallifning publitsistik bayonoti orqali emas, balki qahramonlarning hayoti va taqdiri orqali ko‘rsatiladi. Bu esa asarning badiiy ta’sir kuchini oshiradi. Cho‘lpon o‘quvchiga tayyor xulosa bermaydi, balki voqealar orqali o‘quvchini jamiyatdagi mavjud muammolar haqida mustaqil fikr yuritishga undaydi.

© 2026 International Journal of Literature and Language Studies. All Rights Reserved.

Hikoyaning boshida qizlarning beg‘ubor o‘yini tasvirlanishi ham ana shu nuqtayi nazardan muhimdir. O‘yin, kulgi va bolalarcha beg‘uborlik erkinlik va tabiiylikni ifodalasa, keyingi voqealar shu beg‘ubor dunyoning ijtimoiy muhit ta’sirida qanday buzilishini ko‘rsatadi. Shu sababli asarning boshlang‘ich lavhalari keyingi fojiaviy voqealarning badiiy kontrasti vazifasini bajaradi.

Hikoyadagi eng muhim muammolardan biri ayol erksizligi masalasidir. Cho‘lpon ijodida ayol obrazi hech qachon faqat maishiy hayotning bir qismi sifatida talqin qilinmaydi. Ayolning taqdiri orqali yozuvchi jamiyatning umumiy ma’naviy darajasini ko‘rsatadi. Agar jamiyatda ayolning fikri, istagi va huquqi tan olinmasa, bunday jamiyatni taraqqiy etgan jamiyat deb bo‘lmaydi. Sharofatxonning taqdiri ham ana shu ijtimoiy haqiqatni ochib beradi. U o‘z istaklari, his-tuyg‘ulari va insoniy ehtiyojlariga ega bo‘lgan shaxs bo‘lsa-da, uning hayotini belgilovchi asosiy qarorlar ko‘pincha uning o‘ziga tegishli emas. Bu esa ayol shaxsining jamiyatdagi mustaqilligi cheklanganini ko‘rsatadi.

Sharofatxon obrazini Cho‘lponning “Kecha va kunduz” romanidagi Zebi bilan qiyoslash masalaning mohiyatini yanada aniqroq ochishga imkon beradi. Har ikki qahramon ham yosh, go‘zal, tabiiy his-tuyg‘ularga ega bo‘lgan ayollar sifatida tasvirlanadi. Biroq ular yashayotgan ijtimoiy muhit shaxsiy istaklardan ustun qo‘yiladi. Natijada ayolning shaxsiy hayoti, muhabbat va kelajak haqidagi qarashlari jamiyat tomonidan belgilanadi. Demak, Sharofatxon taqdiri individual fojiadan kengroq ma’noga ega bo‘lib, u o‘sha davr ayolining umumlashgan obraziga aylanadi.

Cho‘lponning ayol erksizligi masalasiga murojaat qilishi uning jadidchilik g‘oyalari bilan ham bog‘liqdir. Jadid adabiyotida ayolning ta’lim olishi, savodli bo‘lishi, o‘z huquqlarini anglashiga katta e’tibor berilgan. Chunki jadid mutafakkirlari millat taraqqiyotini oiladan, oilaning ma’naviy muhitini esa ayoldan ajratib tasavvur qilmaganlar. Shu jihatdan “Qor qo‘ynida lola”dagi ayol taqdiri aslida millatning kelajagi masalasiga ulanadi. Ayolning erksizligi — oilaning, oilaning ma’naviy qoloqligi esa butun jamiyatning muammosidir.

Asarda ko‘tarilgan yana bir muhim masala jaholat va ma’rifatsizlikdir. Cho‘lpon uchun jaholat oddiygina bilimning yo‘qligi emas. U insonning mustaqil fikrlash imkoniyatidan mahrum bo‘lishi, mavjud tartiblarni tanqidiy baholay olmasligi va o‘z taqdirini boshqarish huquqini boshqalarga topshirishi bilan bog‘liq ijtimoiy holatdir. Hikoyadagi voqealar ham ana shunday muhitda rivojlanadi. Qahramonlar atrofidagi jamiyatda urf-odat va ijtimoiy qarashlar insonning shaxsiy istaklaridan ustun qo‘yiladi. Natijada inson o‘z hayotini mustaqil belgilash imkonidan uzoqlashadi.

Ma’rifatsizlik va ayol erksizligi o‘rtasidagi bog‘liqlik ayniqsa kuchli. Ta’lim va mustaqil fikrlash imkoniyati bo‘lmagan ayol jamiyat tomonidan belgilangan chegaralardan chiqib keta olmaydi. Shu sababli Cho‘lponning ma’rifat haqidagi qarashlari uning inson erkinligi haqidagi qarashlari bilan birlashadi. Yozuvchi uchun ma’rifat — shunchaki savod chiqarish emas, balki insonning o‘zligini anglash vositasidir. Inson o‘zligini anglagan sari uning erkinlikka bo‘lgan ehtiyoji kuchayadi.

Hikoyada diniy muhitning tasvirlanishi ham alohida ilmiy e’tibor talab qiladi. Cho‘lponning tanqidi dinning o‘ziga emas, balki diniy mavqedan foydalanib, jaholatni mustahkamlash yoki insonlar ustidan nazorat o‘rnatishga qaratilgan. Asarda diniy tushunchalar va diniy mavqega ega shaxslarning mavjudligi o‘sha davr jamiyatining ma’naviy tuzilishini aks ettiradi. Biroq muallif diniy mavqe bilan haqiqiy ma’rifat va axloq o‘rtasidagi farqni ko‘rsatishga intiladi. Shunday qilib, diniy mutaassiblik asarda mustaqil fikrga qarshi turuvchi kuch sifatida namoyon bo‘ladi.

Bu jihatdan Cho‘lponning pozitsiyasi nihoyatda muhim. U jamiyatdagi muammoni “din” tushunchasi bilan aynanlashtirmaydi. Aksincha, diniy qadriyatlarning insonparvarlik mohiyati bilan ulardan shaxsiy manfaat yo‘lida foydalanish o‘rtasidagi tafovutni ko‘rsatadi. Demak, asardagi tanqidiy ruhni diniy inkor

© 2026 International Journal of Literature and Language Studies. All Rights Reserved.

sifatida emas, balki jaholat va mutaassiblikka qarshi ma’rifatparvarlik pozitsiyasi sifatida baholash ilmiy jihatdan to‘g‘riroqdir.

Ijtimoiy tengsizlik va iqtisodiy qaramlik ham hikoyaning mazmuniy qatlamini tashkil etadi. Insonning ijtimoiy mavqei uning hayotidagi imkoniyatlarni belgilaydi. Ayniqsa, ayolning iqtisodiy jihatdan oilaga yoki boshqa shaxslarga qaramligi uning shaxsiy erkinligini yanada cheklaydi. Bu jihatdan Sharofatxonning taqdiri individual tanlov masalasi emas, balki iqtisodiy va ijtimoiy munosabatlar bilan belgilanadigan murakkab jarayon sifatida ko‘rinadi. Demak, asardagi fojiaga olib keluvchi omillarni faqat shaxsiy xatolardan izlash mumkin emas. Ularning ildizi jamiyatning o‘zida mavjud.

Hikoya nomining o‘zi asarning mazmunini tushunish uchun muhim kalit vazifasini bajaradi. “Qor qo‘ynida lola” — bir qarashda poetik va go‘zal nom. Biroq uning ichida kuchli tazod mavjud. Qor sovuqlik, qattiqlik, jimlik va hayotning vaqtincha to‘xtashini ifodalasa, lola bahor, go‘zallik, hayot va yangilanish ramzi sifatida qabul qilinadi. Shu sababli lola obrazi Sharofatxonning o‘ziga xos ramziy ifodasi sifatida talqin qilinishi mumkin. U yosh, go‘zal va hayotga intilayotgan inson, ammo uning atrofidagi “qor” — jaholat, ijtimoiy bosim, qaramlik va eski qarashlar — uning tabiiy rivojlanishiga to‘sqinlik qiladi.

Biroq “lola”ni faqat Sharofatxon bilan chegaralash ham to‘g‘ri emas. U kengroq ma’noda yangi avlod, yangi tafakkur va milliy uyg‘onish ramzi sifatida talqin qilinishi mumkin. XX asr boshlarida Turkiston jamiyatida yangi fikrlaydigan, ma’rifat va taraqqiyotga intiladigan avlod shakllana boshlagan edi. Jadid adabiyoti ana shu jarayonning badiiy ifodalaridan biri bo‘ldi. “Qor” esa eski ijtimoiy munosabatlar, jaholat va qotib qolgan qarashlarning umumlashgan timsoliga aylanadi. Demak, asar nomidagi tazod shaxsiy fojiadan tashqari tarixiy davrning ichki ziddiyatlarini ham ifodalaydi.

Hikoyada tabiat va inson ruhiyati o‘rtasidagi bog‘liqlik ham e’tiborga loyiq. Cho‘lpon tabiat manzaralaridan shunchaki dekorativ vosita sifatida foydalanmaydi. Tabiat tasviri ko‘pincha qahramonlarning ruhiy holatini va asarning umumiy kayfiyatini kuchaytiradi. “Qor” obrazining takroriy ramziy mazmuni sovuqlik va bosimni his qildirsa, “lola” obrazi hayot va go‘zallikni anglatadi. Bu esa Cho‘lpon poetikasida tashqi tabiat va ichki ruhiyat o‘rtasidagi uzviy aloqani ko‘rsatadi.

Asarning badiiy tuzilishida kontrast usuli muhim o‘rin tutadi. Qizlarning o‘yini va keyingi fojiaviy vaziyat o‘rtasidagi farq o‘quvchida kuchli ruhiy ta’sir uyg‘otadi. Dastlabki beg‘ubor muhit keyingi ijtimoiy bosim bilan qarama-qarshi qo‘yiladi. Bu kontrast orqali yozuvchi insonning tabiiy holati bilan jamiyat tomonidan unga yuklanadigan hayot tarzi o‘rtasidagi ziddiyatni ochadi.

Shuningdek, asarda shaxs va jamiyat o‘rtasidagi ziddiyat ham markaziy o‘rinlardan birini egallaydi. Sharofatxonning shaxsiy istaklari va uni o‘rab turgan muhit talablari bir-biriga mos kelmaydi. Bu nomutanosiblik oxir-oqibat fojiaga olib boradi. Cho‘lpon uchun insonning baxti jamiyatning ma’naviy holatidan ajralgan holda mavjud emas. Agar jamiyat shaxsning huquq va istaklarini tan olmasa, alohida insonning baxtli bo‘lish imkoniyati ham cheklanadi.

Mazkur jihat Cho‘lponning boshqa asarlarida ham ko‘zga tashlanadi. “Kecha va kunduz” romanida Zebi taqdiri, “Yorqinoy” dramasida ayolning faol va irodali obrazi, she’riy asarlarida esa ozodlik va milliy uyg‘onish motivlari bir-biri bilan g‘oyaviy jihatdan bog‘lanadi. Shu ma’noda “Qor qo‘ynida lola” Cho‘lpon ijodidagi tasodifiy yoki alohida hodisa emas. U adibning inson erki va milliy uyg‘onish haqidagi umumiy konsepsiyasining nasriy ifodalaridan biridir.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, hikoyada tasvirlangan muammolar bir-biridan ajralgan holda emas, balki yagona ijtimoiy tizimning turli ko‘rinishlari sifatida namoyon bo‘ladi. Jaholat ma’rifatsizlikni kuchaytiradi, ma’rifatsizlik insonning mustaqil fikrlash imkoniyatini cheklaydi, iqtisodiy qaramlik

© 2026 International Journal of Literature and Language Studies. All Rights Reserved.

shaxsning ijtimoiy mustaqilligini pasaytiradi, patriarxal munosabatlar esa ayolning huquqsizligini mustahkamlaydi. Bunday sharoitda diniy mutaassiblik ham ijtimoiy nazorat vositasiga aylanishi mumkin.

Natijada inson shaxsiy erkinlikdan mahrum bo‘ladi. Cho‘lpon aynan mana shu murakkab sabab-oqibatlar tizimini bitta insonning taqdiri orqali badiiy ko‘rsatadi. Shu nuqtayi nazardan, “Qor qo‘ynida lola”ni faqat ayol taqdiri haqidagi hikoya deb baholash yetarli emas. Asar mazmunida ayol masalasi orqali inson erkinligi, inson erkinligi orqali esa jamiyatning ma’naviy holati masalasi qo‘yiladi. Sharofatxonning fojiaviy taqdiri jamiyatdagi eskirgan qarashlar va ijtimoiy munosabatlarning inson hayotiga qanday ta’sir qilishini ko‘rsatadi. Bu esa asarning ijtimoiy-estetik qiymatini oshiradi.

Cho‘lponning badiiy uslubidagi eng muhim xususiyatlardan biri ham shundaki, u katta tarixiy muammolarni kichik inson taqdiri orqali ko‘rsatadi. O‘quvchi tarixiy voqealarni bevosita ko‘rmaydi, lekin tarixning inson qalbida qoldirgan izlarini his qiladi. Shu sababli “Qor qo‘ynida lola” tarixiy hujjat emas, balki tarixiy davrning ruhiy-badiiy ifodasidir.

Xulosa qilib aytganda, Abdulhamid Cho‘lponning “Qor qo‘ynida lola” hikoyasi XX asr boshlaridagi Turkiston jamiyatining ijtimoiy, ma’naviy va axloqiy muammolarini chuqur badiiy ifodalagan asarlardan biridir. Hikoyada ayol erksizligi, jaholat, ma’rifatsizlik, ijtimoiy tengsizlik, iqtisodiy qaramlik, diniy mutaassiblik va shaxs erkinligining cheklanishi kabi muammolar bir-biri bilan uzviy bog‘liq holda tasvirlangan. Sharofatxon obrazi orqali yozuvchi o‘sha davr ayolining fojiaviy holatini ko‘rsatish bilan birga, jamiyatning ma’naviy qoloqligini ham fosh etadi. Asar nomidagi “qor” va “lola” tazodi esa hikoyaning asosiy g‘oyaviy mazmunini umumlashtiruvchi ramzga aylanadi. “Qor” — zulmat, jaholat, bosim va eski tartiblarni, “lola” esa hayot, go‘zallik, umid, yangi tafakkur va uyg‘onishni ifodalaydi.

Shunday qilib, “Qor qo‘ynida lola”da aks etgan muammolarni faqat XX asr boshlariga xos tarixiy hodisalar sifatida emas, balki inson erki va jamiyat taraqqiyoti bilan bog‘liq universal muammolar sifatida ham baholash mumkin. Cho‘lponning badiiy pozitsiyasi insonni jaholatdan ma’rifatga, qaramlikdan erkinlikka, loqaydlikdan o‘zlikni anglashga chorlaydi. Shu jihatdan asar o‘zining tarixiy kontekstidan tashqariga chiqib, inson huquqi, ayol erkinligi, ta’lim va ma’rifatning jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni haqida bugungi o‘quvchini ham fikrlashga undaydi. “Qor qo‘ynida lola”ning badiiy kuchi ham aynan shunda: sovuq va zulmat ichida qolgan lola obrazida insonning yashash, erkin bo‘lish va gullash istagi mujassamlangan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Cho‘lpon, A. *Qor qo‘ynida lola*. – Toshkent: Ziyo nashr, 2023.
2. Cho‘lpon, A. *Kecha va kunduz*. – Toshkent: Sharq, 2000.
3. Cho‘lpon, A. *Tanlangan asarlar*. – Toshkent: Akademnashr, 1994.
4. Quronov, D. *Cho‘lpon nasri poetikasi*. – Toshkent: Sharq, 2004.
5. Boymuratova, H. “Cho‘lpon ijodida ayollar tasviri”. – *Modern Science and Research*, 2025.
6. Shodiyeva, Sh.J. “Cho‘lponning ‘Qor qo‘ynida lola’ asaridagi simvolizm va inson ruhiyati”. – *Modern Science and Research*, 2025.
7. To‘raqulova, D.Ch. “Cho‘lpon qalamiga mansub ‘Qor qo‘ynida lola’ hikoyasining koreys tiliga tarjimasida diniy realiyalarning berilishi”. – “G‘aybulla Salomov va o‘zbek tarjima maktabi” ilmiy nashri, 2024.
8. Cho‘lpon. *Qor qo‘ynida lola*. Elektron matn. Ziyouz.uz.

© 2026 International Journal of Literature and Language Studies. All Rights Reserved.